

УДК 130.3

Д. ПЕЦІЙ

**ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ТА ПРОБУДЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.**

Український народ належить до тих слов'янських і неслов'янських народів Центральної та Східної Європи, які впродовж ХІХ ст. зазнали національно-культурного відродження. Згідно із загальноприйнятою дефініцією, під поняттям "національне відродження" розуміється "усвідомлення етносом себе як нації, як дійової особи історії" [11;5].

У вітчизняній історико-культурологічній літературі національне відродження часто ототожнюється з відродженням народних звичаїв і традицій, розширенням сфери вживання української мови, створенням національної школи, театру, кіно тощо. Однак національно-культурне відродження, як слушно зауважує Ярослав Грицак, "є процесом в першу чергу політичним, бо його кінцевим результатом є завоювання національної незалежності та утворення національної держави" [1;21].

Один із відомих дослідників національного відродження слов'янських народів професор Празького університету Мирослав Грох запропонував три етапи відомого в Європі у ХІХ ст. національного відродження: академічний, культурний та політичний [3; 146]. Кожен із цих етапів має особливості та своєрідні завдання. Академічний період характеризується збиранням і систематизацією матеріалів про історію та культуру народу. Культурна фаза відродження супроводжується запровадженням рідної мови у школах, а також науковому, громадському й політичному житті. У цей період виникають національні організації, розпочинається патріотична агітація. На політичному етапі відродження формується політичні партії та рухи, які очолюють народні маси і є виразниками та носіями української національної ідеї.

Професор Мічиганського університету Роман Шпорлюк у відомій розвіді "Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця ХVІІІ — початку ХІХ століття" зробив спробу застосувати цю схему на розвиток українського відродження [12; 7].

Українське національне відродження кінця ХVІІІ — початку ХІХ ст. відбувалося в умовах, коли територія України перебувала у складі двох імперій — Російської (Східна Україна) та Австрійської (Галичина). Незважаючи на різні соціально-економічні та суспільно-політичні умови, як у

Східній, так і в Західній Україні (Галичині) процеси відродження мали спільні ознаки. Вони розвивалися під гаслами української національної ідеї і були спрямовані на пробудження національної свідомості, відображали прагнення народу до національної незалежності. Носіями української національної ідеї виступала прогресивна українська інтелігенція, а в умовах Галичини — духовенство греко-католицької церкви. Наприкінці ХІХ ст. у Галичині виникають політичні партії, програмні документи яких пронизані ідеями національного відродження.

Греко-католицька церква в умовах Галичини стала тією духовною силою, яка сприяла залученню українського народу до західної культури, впливала на процес пробудження національної свідомості галицьких українців. Видатний український історик Д.Дорошенко цілком слушно зауважив, що "унія врятувала Галичину від національної смерті, стала батьківською вірою. Саме в середовищі греко-католицького духовенства зародилася ідея національного відродження Галицької України" [2; 491-492].

Греко-католицька церква відігравала важливу роль у духовному житті українців Східної Галичини наприкінці ХVІІІ — першій половині ХІХ ст. Вона значною мірою спричинилася до пробудження національної свідомості галицьких українців.

В сучасній історико-філософській та культурологічній літературі під національною свідомістю розуміють таку "визначеність духовного світу індивіда чи певної суспільної спільноти, яка характеризує осмислення ними своїх інтересів і цілей, своєї самостійної етноокресленості в історико-культурному розмаїтті народів, своїх національних зв'язків та власного ставлення до них, а також усвідомлення орієнтирів своєї національної практичної діяльності" [6; 50].

На час входження Галичини до складу Австрії русини самі добре не знали, до якої народності вони належать. Одні відносили себе до польської, інші — до великоруської народності. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що українці не мали національної еліти, яка репрезентувала б їхні національні інтереси. Єдиним критерієм національної ідентичності була конфесійна приналежність. Греко-католицька церква залишалася єдиною інституцією, яка зберегла національні ознаки.

Культурно-просвітницька діяльність, розгорнута греко-католицькою церквою серед віруючих, сприяла самоусвідомленню галицькими українцями себе як складової частини української нації, ідентичної з народом Наддніпрянської України. Одночасно зауважимо, що діяльність греко-католицького духовенства на ниві національно-культурного відродження першої половини ХІХ ст. була неоднозначною і часто суперечливою. Одним із проявів національної самосвідомості можна вважати діяльність єпископа Петра Білянського. Він домігся запровадження української мови у львівській

духовній семінарії та університеті. Одночасно єпископ брав участь у діяльності польського національного комітету, що мав намір відокремити Галичину від Австрії та приєднати її до Польщі [8;33-34]. Подібне спостерігається і в діяльності Михайла Гарасевича, який брав активну участь у польській газеті "Dziennik patriotycznych polityków".

Греко-католицьке духовенство з 1816 р. активізувало діяльність на культурно-просвітницькій ниві і, втративши підтримку австрійського уряду, виступало як самостійний чинник у цій сфері. Про це яскраво засвідчує діяльність "Товариства галицьких греко-католицьких священиків", високу оцінку якому дав І.Франко [9; 156]. Діячі товариства розуміли важливе значення мовного питання, вони вважали його елементом національного. Видатним діячем товариства був І.Могилинецький. Він зробив вагомий внесок у розвиток освіти та культури галицьких українців. Йому належить ідея створення Дяко-вчительського інституту в Перемишлі для підготовки освічених священиків. Культурно-просвітницька діяльність греко-католицького духовенства мала позитивний вплив на громадське життя Галичини.

Саме в цей час у середовищі українців проявляється тенденція до протидії польському елементу в Галичині. У 30-х роках ХІХ ст. польсько-українські суперечності стають виразнішими й набувають чітких форм. Протиставлення себе польському патріотичному рухові поступово перетворюється в один із основних факторів формування національної свідомості галицьких українців.

У цей період поляки розгорнули в Галичині широку революційну пропаганду, яка знайшла відгук у середовищі греко-католицького духовенства. Але в агітаційній діяльності поляки знехтували національними інтересами українців, що призвело до виникнення антипольської опозиції. Молода греко-католицька інтелігенція, протидіючи польській пропаганді, об'єдналася в гурток на чолі з М.Шашкевичем. Діячі "Руської трійці" швидко завоювали симпатії серед семінаристів. Національна орієнтація в їхній діяльності спричинила до того, що незабаром на них було подано донос [7; 20].

Засновники гуртка були цілком свідомі того, що галицькі "русини" і "малороси" по той бік австро-російського кордону — один і той самий народ [4;416]. До діяльності їх спонукали молодий літературний рух на основі народної мови у Східній Україні та вплив національного відродження інших слов'янських народів.

Стараннями діячів "Руської трійці" було видано літературний альманах "Русалка Дністровая". Його наскрізною ідеєю стало єднання наддніпрянських та наддністрянських українців, пробудження у них національної свідомості. Сам факт появи літературної збірки українською

мовою засвідчував зростання національної свідомості молодій греко-католицькій інтелігенції.

Зауважимо, що національні прагнення "Руської трійці" не мали політичного спрямування, а швидше — етнографічний характер. Захоплення історичним минулим народу, романтична туга за добрими княжими і козацькими часами та етнографічно-романтична любов до звичаїв і мови простого народу становили основні складники національної свідомості перших українських письменників [5;34]. Діяльність "Руської трійці" мала визначальний вплив на пробудження національної свідомості народу.

З кінця XVIII ст. греко-католицьке духовенство перейнялося просвітницькими ідеями. Це зумовило пробудження національної свідомості народу з допомогою культурно-просвітницької діяльності й витворило власний світогляд, який став постійним стимулом до активного суспільно-політичного та культурного життя. Але водночас внаслідок низки об'єктивних причин українське духовенство постійно відчувало залежність від політики віденського уряду. Це наклало певний відбиток на формування такого національно-політичного феномена русинів, що отримав назву "рутенство". Греко-католицька церква, яка фактично була провідником національного відродження українців Галичини, перетворилася в середині XIX ст. на міцну опору австрійського абсолютизму. Це дало привід представникам інших народів імперії назвати галичан "тірольцями сходу". Представниками ієрархії греко-католицької церкви найбільшою мірою були властиві австрофільські настрої, які стали в майбутньому значною перешкодою на шляху національного відродження українців Галичини та формування їх національної свідомості. Але рядове духовенство не завжди схвально ставилося до дій ієрархії і часто діяло всупереч офіційної політики керівників церкви. Яскравим свідченням зростаючої національної свідомості галицьких українців є поступок священика зі с. Шкло, котрий 1840 р. вів метричні книги українською мовою [10].

Визначним явищем у суспільно-політичному житті Галичини 40-х років XIX ст. була стаття Я.Головацького "Становище русинів у Галичині", надрукована в одному з німецьких журналів 1874 р. Провідна ідея статті — національна єдність українського народу з обох сторін австро-російського кордону, його незалежність та самостійність [5;36]. Це, по суті, перша національно-політична програма. Вона закликала домагатися національної політичної автономії українців у Австрії та об'єднання українського народу. Ця стаття на тривалий час визначила національно-політичний світогляд галицьких українців і мала значний вплив на подальшу боротьбу українців за свої права під час так званої весни народів у Австрійській імперії.

Отже, діячі греко-католицької церкви, а також молода українська інтелігенція, яка вийшла з її середовища, зробили значний внесок у справу пробудження національної свідомості українців Галичини. Під час

революційних подій 1848 р. українська спільнота вже виступає як впливова і свідомо політична сила.

1. Грицак Я. Українське національне відродження: Тягність і переревність традицій // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 37-45
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. — Львів, 1991. — 328с.
3. Kieniewicz S. (Recenzje): Mirosław Hroch. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei der kleinen Völkern Europas // Przegląd historyczny. — 1970. — С. 28-31.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. — К., 1994. — Т. 1. — 413с.
5. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку ХІХ ст. до Михайла Драгоманова). — Львів, 1922. — 208с.
6. Релігія в духовному житті українського народу. — К., 1994. — 189с.
7. Студинський І. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833-1847. — Львів, 1909. — 113с.
8. Франко І. Громадські шпихліри в Галичині 1784-1840 роках // Українсько-руський архів. — Львів, 1907. — Т.2. — С. 87-98.
9. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині // Зібрання творів: У 50-и т. — К., 1986. — Т. 27. — С.118-126.
10. Центральний державний історичний архів України у Львові.
11. Чех М. Вийти на зупинці "Самостійність" // Зустрічі. 1992. — № 2. — С. 29-37.
12. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця ХVІІІ — початку ХІХ ст. // Україна. Наука. Культура. — К., 1991. — Вип. 25. — С. 86-97.

D.Petsij

THE GREEK-CATHOLIC CHURCH AND RISING OF THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF GALICIAN UKRAINIANS WITHIN THE FIRST HALF OF THE XIXth CENTURY

The article deals with the concept of national-cultural revival in Ukraine, its stages are indicating the role of the Greek-Catholic Church in rising of the national consciousness of the Galician Ukrainians within the first half of the XIXth century is researched.